

دانشکده اصول الدین
USUL AL DERRN COLLEGE
شعبه دزفول

دانشکده اصول الدین شعبه دزفول

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه‌ای برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد «M.A»

رشته‌ی علوم قرآن و حدیث

موضوع:

تبیین راهبردها و مهارت‌های آموزشی در قرآن

استاد راهنما:

دکتر حامد پور رستمی

نگارش:

فریدون مریدی

تابستان ۱۳۹۴

مدرسة اصول الدين
USUL AL DEEN COLLEGE
شعبه دزفول

كلية اصول الدين دزفول
العلوم القرآنية و الحديث
رسالة ماجستير «M.A»
قسم العلوم القرآنية و الحديث

العنوان:

شرح الاستراتيجيات و المهارات التعليميه فى القرآن

الاستاذ مشرف:

الدكتور حامد پور رستمى

الطالب:

فريدون مريدى

الصيف ١٣٩٤

دانشکده اصول الدین
USUL AL DEEN COLLEGE
شعبه دزفول

USUL ALDEEN COLLEGE Dezful Branch

Department of
The QURAN Sciences And Hadith
M.A

Tile:

Explaining Of Training Strategies and Skills in the Holy Qur'an

Advisor:
Hamed Purrostami

By:
Feraidun Moridi

Summer
1394

چکیده

موضوع تحقیق حاضر، بررسی و تبیین راهبردها و مهارت‌های آموزشی در قرآن کریم می‌باشد. کیفیت تعلیم و آموزش در هر جامعه، از شاخصه‌های مهم و مؤثر در پیشرفت، توسعه و تحولات انسانی و اجتماعی به شمار می‌رود.

مربی به عنوان محور آموزش، نیازمند راهبردها و مهارت‌هایی است، تا با بهره‌گیری از آن‌ها، کیفیت و تأثیرگذاری آموزش‌های خود را ارتقا بخشد.

از آنجا که بخشی از رسالت قرآن، انبیا و اولیای الهی علیهم‌السلام، آموزش انسان‌ها بوده است؛ قرآن کریم به عنوان سند متقن تحول و هدایت، و انبیا و اولیای الهی علیهم‌السلام به عنوان مربیان بشریت، برای آموزش مؤثر، از راهبردها و مهارت‌هایی بهره‌مند بوده و استفاده نموده‌اند. این تحقیق برآن است که این راهبردها و مهارت‌ها را در سه حوزه‌ی بینش‌های راهبردی، مهارت‌های راهبردی و منش‌های راهبردی استخراج نموده، و در معرض استفاده‌ی مربیان (اساتید، معلمان، مبلغان، اولیا، مسئولین جلسات و نیروهای فرهنگی مساجد و ...) قرار دهد. منابع مورد استفاده‌ی این تحقیق، قرآن، تفسیر، سایر کتب دینی و روایی، نرم افزارهای قرآنی وحدیثی، و همچنین کتب مربوط به حوزه‌های آموزش و علوم تربیتی بوده است.

نتایج این تحقیق، ارائه‌ی بینش‌های راهبردی مربی، روش‌ها و مهارت‌های راهبردی آموزشی مربی، و منش‌های راهبردی (خصوصیات اخلاقی) مربی می‌باشد.

واژگان کلیدی:

قرآن، آموزش، راهبرد، مهارت، بینش، روش، منش

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۲	بخش اول: کلیات تحقیق
۳	مبحث اول: بیان مسأله
۵	مبحث دوم: تاریخچه‌ی موضوع
۵	گفتار اول: پیشینه‌ی تاریخی
۵	گفتار دوم: پیشینه‌ی علمی (مروری بر تحقیقات گذشته)
۱۳	مبحث سوم: ضرورت، اهداف و اهمیت موضوع
۱۴	مبحث چهارم: پرسش‌های تحقیق
۱۴	گفتار اول: سؤال اصلی تحقیق
۱۴	گفتار دوم: سؤالات فرعی تحقیق
۱۴	مبحث پنجم: فرضیه‌های تحقیق
۱۴	مبحث ششم: روش تحقیق
۱۶	مبحث هفتم: مفهوم شناسی
۱۶	گفتار اول: آموزش (تعلیم)
۱۶	گفتار دوم: راهبرد
۱۸	گفتار سوم: راهبرد در گفتمان دینی
۱۸	گفتار چهارم: راهبرد آموزشی
۱۹	گفتار پنجم: مهارت
۱۹	گفتار ششم: مهارت‌های آموزشی
۲۰	گفتار هفتم: شاخصه‌های راهبردها و مهارت‌های آموزشی قرآنی
۲۰	گفتار هشتم: رابطه و نسبت راهبرد‌های آموزشی و مهارت‌های آموزشی
۲۱	گفتار نهم: مربی و متربی

بخش دوم : تجزیه و تحلیل داده‌ها ۲۲

فصل اول : بینش‌های راهبردی ۲۲

مقدمه ۲۳

مبحث اول: بینش توحیدی ۲۴

گفتار اول: تأثیر بینش توحیدی در نیت و عمل مربی ۳۰

مبحث دوم: بینش آرمانی (آرمان‌گرایی) ۳۲

مبحث سوم: بینش خیرخواهانه ۳۶

مبحث چهارم: بینش ترکیه‌محور ۳۸

مبحث پنجم: بینش روشنگرانه ۴۱

مبحث ششم: بینش اخلاقی ۴۴

مبحث هفتم: بینش علمی رشد محور ۴۶

مبحث هشتم: بینش تفاوت‌نگر ۵۱

گفتار اول: وجود تفاوت در انسان‌ها ۵۱

گفتار دوم: علت و حکمت تفاوت‌ها ۵۳

گفتار سوم: لزوم توجه مربی به تفاوت‌ها در آموزش ۵۴

مبحث نهم: بینش جایگزینی (نسخ) ۵۷

گفتار اول: ضرورت معرفی جایگزین بهتر ۵۹

فصل دوم : مهارت‌های راهبردی ۶۱

مقدمه ۶۲

روش‌های تدریس ۶۳

مبحث اول: روش مباحثه (مناظره‌ی علمی) ۶۳

مبحث دوم: روش حل مسأله – روش تفکر انتقادی ۶۶

مبحث سوم: روش گردش علمی ۶۹

مبحث چهارم: روش استفاده از قصه ۷۰

۷۳	مبحث پنجم: روش عملی (روش تجربی و آزمایشی).....
۷۵	مبحث ششم: روش مقایسه‌ای (قیاسی).....
۷۷	مبحث هفتم: روش سخنرانی.....
۸۰	مبحث هشتم: روش انفرادی (موردی).....
۸۰	گفتار اول: آموزش در همه جا حتی زندان.....
۸۱	مبحث نهم: روش یادگیری در حد تسلط.....
۸۳	مبحث دهم: روش پرسش و پاسخ.....
۸۵	گفتار اول: مهارت " پرسش "
۹۲	مهارت‌های فنی و مکمل آموزشی
۹۲	مقدمه.....
۹۳	مبحث اول: مهارت " ایجاد فرصت تحلیل منطقی برای متربی نه تحمیل نظر بر او ".....
۹۳	گفتار اول: آموزش در محیط آزاد.....
۹۵	گفتار دوم: آموزش بر مبنای دلیل و منطق.....
۹۷	گفتار سوم: اقناع متربی با ذکر علت‌ها و نتایج.....
۹۹	گفتار چهارم: فرصت دادن به متربی برای اظهار نظر و ارائه‌ی دلیل در طول آموزش.....
۱۰۰	گفتار پنجم: همراهی با متربی در بررسی دلایل او و اثبات نظر خود.....
۱۰۳	گفتار ششم: اقناع متربی با اعتماد سازی.....
۱۰۴	گفتار هفتم: آموزش به دور از ظن و گمان.....
۱۰۵	مبحث دوم: مهارت " عدم سخت‌گیری در آموزش ".....
۱۰۷	مبحث سوم: مهارت " ارزشیابی ".....
۱۰۹	گفتار اول: تنوع آزمون‌ها.....
۱۱۰	گفتار دوم: هدفمند بودن امتحانات.....
۱۱۱	گفتار سوم: امتحان و تکلیف در حد توان متربی.....
۱۱۲	مبحث چهارم: مهارت " الگو مداری ".....
۱۱۲	گفتار اول: شروع از خود- اول بودن مربی.....
۱۱۳	گفتار دوم: معرفی الگو.....
۱۱۵	گفتار سوم: معرفی نمونه‌های منفی.....

۱۱۵.....	مبحث پنجم: مهارت "تدریج"
۱۱۸.....	مبحث ششم: مهارت "تکرار"
۱۲۰.....	مبحث هفتم: مهارت "برانگیختن انگیزه از طریق تشویق و تنبیه"
۱۲۱.....	گفتار اول: تشویق.....
۱۲۴.....	گفتار دوم: تنبیه (روش های کاهش و حذف رفتارهای نامطلوب).....
۱۲۶.....	مبحث هشتم: مهارت "مشورت با متریان"
۱۲۸.....	مبحث نهم: "مهارت های زبانی و کلامی مری"
۱۲۹.....	گفتار اول: ساده گویی.....
۱۳۱.....	گفتار دوم: زیبایی های هنری و ادبی.....
۱۳۱.....	گفتار سوم: فصاحت و بلاغت.....
۱۳۴.....	گفتار چهارم: مثل یا ضرب المثل.....
۱۳۷.....	گفتار پنجم: تمثیل و تشبیه.....
۱۳۹.....	مبحث دهم: مهارت "خدا محور در آموزش"
۱۴۳.....	فصل سوم: منش های راهبردی
۱۴۴.....	مقدمه
۱۴۵.....	مبحث اول: محبت و مهربانی
۱۴۷.....	مبحث دوم: سعهی صدر
۱۵۰.....	مبحث سوم: صبر و شکیبایی
۱۵۳.....	مبحث چهارم: راستگویی
۱۵۶.....	مبحث پنجم: عامل بودن به گفته ها
۱۵۸.....	مبحث ششم: ارتباط عاطفی و دوستانه
۱۶۲.....	گفتار اول: به کار بردن الفاظ عاطفی.....
۱۶۴.....	مبحث هفتم: عدالت و مساوات
۱۶۷.....	مبحث هشتم: گذشت و چشم پوشی
۱۶۹.....	مبحث نهم: دلسوزی

- ۱۷۱.....مبحث دهم: **ادب گفتاری و رفتاری**
- ۱۷۲.....گفتار اول: خوش بیانی
- ۱۷۴.....گفتار دوم: نرم گویی
- ۱۷۶.....مبحث یازدهم: **ویژگی های ظاهری مربی**

بخش سوم: ۱۸۰.....

- ۱۸۱.....**نتیجه گیری**
- ۱۸۲.....**پیشنهادها**
- ۱۸۳.....**منابع**
- ۱۹۰.....**چکیده عربی**
- ۱۹۱.....**چکیده انگلیسی**

مقدمه

مسأله‌ی آموزش و تعلیم به عنوان بخشی از نظام آموزشی هر کشور، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مریبان هر جامعه برای موفقیت در آموزش و در پی آن، تعالی تربیت افراد و جامعه، نیازمند نگرش‌ها، شاخصه‌های فکری و اعتقادی به عنوان بینش‌های راهبردی، و نیز، توانایی‌ها، مهارت‌ها و خصوصیات اخلاقی به عنوان مهارت‌های آموزشی راهبردی، می‌باشند. راهبردها و مهارت‌های آموزشی هر کشور، متناسب با نظام و اهداف آن کشور شکل می‌گیرند.

از این رو در نظام آموزشی کشور ما، که بر مبنای اسلام ناب طرح‌ریزی شده است، لازم و ضروری است که، راهبردها و مهارت‌های آموزشی مورد نیاز مریبان، متناسب و برگرفته از اسلام باشند.

خداوند متعال، خود سرسلسله‌ی تعلیم‌دهندگان بوده و آموزش را این‌گونه اهمیت داده: ﴿الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿۱﴾ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿۲﴾؛ «همان کسی که به وسیله قلم تعلیم نمود ﴿۱﴾ و به انسان آنچه را نمی‌دانست یاد داد». و مریبان هدایت انسان نیز برای آموزش، جایگاه ویژه‌ای قائل بوده‌اند؛ برای نمونه، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وقتی در مسجدی دو مجلس - یکی مشغول بحث و تفقه دینی و دیگری مشغول دعا - دید، ضمن تأیید هر دو مجلس، اما نشستن در مجلس علم و بحث را انتخاب نمود و در بیان علت فرمود: «بِالتَّعْلِيمِ ارْسَلْتُ»^۱؛ «من برای تعلیم فرستاده شده‌ام» اهمیت تعلیم در اسلام از یک طرف و جامعیت و تعالی مکتب اسلام از طرف دیگر، شاهد خوبی برای اثبات وجود راهبردها و مهارت‌های آموزشی در کتاب آسمانی این مکتب، یعنی قرآن است که استخراج آن‌ها از دل آیات و تفاسیر، امکان‌پذیر، و برای مریبان، مفید خواهد بود. خداوند متعال و انبیا و اولیای او برای آموزش، از راهبردها و مهارت‌های ویژه و مؤثری استفاده نموده‌اند که در این تحقیق به تشخیص، استخراج و تبیین آن‌ها پرداخته خواهد شد.

^۱ سوره علق، آیات ۴ و ۵.

^۲ مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بنادر البحار (ترجمه و شرح خلاصه کتاب العقل و العلم و الجهل جلد ۱ و ۲ بحار الأنوار)، علی نقی فیض الاسلام اصفهانی، جلد، انتشارات فقیه، تهران، بی‌تا، ص ۱۲۲.

بخش اول: کلیات تحقیق

بیان مسأله

انسان موجودی است که همیشه، به خاطر حس کنجکاوی فطری که در نهاد اوست، به دنبال آگاهی از نادانسته‌های خود است. آموزش و انتقال دانسته‌ها، از اقداماتی است که در جهت رفع این نیاز به وجود آمد. اما آنچه مسلم است اینکه آموزش، بایستی صحیح انجام گیرد تا به نتیجه‌ی مناسب برسد.

آموزش و تعلیم با اهدافی صورت می‌گیرد و برای این که به خوبی به اهداف مورد نظر برسیم، بایستی از راهبردها و مهارت‌های آموزشی مناسبی استفاده کنیم. آموزش دهنده به راهبردها و مهارت‌هایی نیاز دارد، تا بتواند پیام و مفهومی را به خوبی به مخاطب خود منتقل کند و این کار را باید با روش‌های درست انجام دهد. در هر نظام آموزشی با توجه به اهداف آن نظام، راهبردها و مهارت‌های آموزشی خاصی هم وجود دارد.

در حال حاضر آموزش در کشور ما با مشکلات و معضلاتی مواجه است. بخشی از مشکلات کلاس‌های درس ما و مشکلات درسی دانش‌آموزان و دانشجویان و فرزندان ما، به ضعف در آموزش و عوامل مؤثر در آن (از جمله راهبردها و مهارت‌های آموزشی) برمی‌گردد.

آموزش، بیشتر با رویکرد مستقیم و آن هم در اکثر موارد با روش‌های غیر فعال و معلم‌محور مانند روش سخنرانی، انجام می‌شود. خیلی از مربیان یا با راهبردها و مهارت‌های تخصصی تدریس آشنا نیستند و یا اگر هم آشنا هستند، در کلاس درس از آن‌ها استفاده نمی‌کنند.

دانش‌آموزان و مربیان در کلاس درس، بیشتر شنونده هستند و تحقیقات و بررسی‌ها حاکی از آن است که پس از دوران تحصیل اکثر آموخته‌های آن‌ها به فراموشی سپرده می‌شود.

رویکرد تغییر روش‌های تدریس و تغییر کتب درسی هم از نتایج تأییدکننده وجود مشکلات ذکر شده می‌باشد. راهبردها و مهارت‌های آموزشی ما در حال حاضر بیشتر وارداتی بوده و به خاطر همین وارداتی بودن آن‌ها، کمتر به نتیجه‌ی مد نظر در آموزش، رسیده‌ایم. ما به عنوان یک کشور اسلامی و متمدن، در دانشگاه‌ها و مدارس خود، در زمینه‌ی راهبردها و مهارت‌های آموزشی، به دلیل نبود نظریه‌های اسلامی و بومی، سال‌هاست که خود را، دانش‌آموز مکتب غیرمسلمانان کرده و کتاب‌ها و مقالات خود را از نام صاحبان آن نظریه‌ها پر کرده‌ایم.

کشورهای غربی و اروپایی پس از رنسانس (حدود شش قرن پیش) رشد علمی خود را آغاز کرده‌اند این در حالی است که مکتب متعالی اسلام قرن‌ها قبل از آنها، در اوج قله‌های علم به سر می‌برد. با توجه به اینکه نظام آموزشی در کشور ما، بر اساس آموزه‌های اسلام شکل گرفته است، به راهبردها و مهارت‌های آموزشی منطبق بر اسلام نیاز دارد تا بهتر بتواند به اهداف عالی خود برسد. به نظر می‌رسد استخراج راهبردها و مهارت‌های آموزشی از قرآن راهی باشد جهت بومی کردن و اسلامی کردن آنها و به تبع آن اسلامی کردن آموزش کشور.

ما باید راهبردها و مهارت‌های آموزشی خود را از منابع دینی خود استخراج کرده و بومی‌سازی و اسلامی کنیم.

حال سؤال این است که راهبردها و مهارت‌های مورد نیاز برای آموزش و یاددهی در نظام آموزشی ما چیست؟ و آیا می‌توان از قرآن و سایر منابع اسلامی، راهبردها و مهارت‌های آموزشی را به عنوان بخشی از نظام آموزشی، استخراج کرد؟

در مورد راهبردها و مهارت‌های آموزشی مؤثر و کارآمد، قطعاً، بهترین منبع، کلام وحی یعنی قرآن کریم است؛ چرا که ظرفیت بالای قرآن و جامعیت این کتاب آسمانی، حتماً می‌تواند ما را در این امر راهنمایی نماید.

هدف از این تحقیق پاسخ دادن به این سؤالات با استفاده از آیات قرآن و احادیث بوده، که نتیجه این تلاش، آشنایی با راهبردهای آموزشی و مهارت‌های مؤثر و صحیح در آموزش، خواهد بود.

البته ذکر این نکته لازم است که پیوند عمیق و غیر قابل گسست تعلیم و تربیت که در مواردی اجتناب ناپذیر است، باعث شده، گاهی به نظر برسد که برخی مباحث تحقیق وارد حوزه تربیت شده باشد؛ هر چند در این تحقیق تلاش شده که صرفاً به تعلیم و آموزش پرداخته شود، اما اگر چنین تصویری ایجاد شود، با وجود پیوند تعلیم و تربیت که اشاره شد، قابل توجیه خواهد بود.

تاریخچه‌ی موضوع

پیشینه‌ی تاریخی

امر آموزش، یاددادن یا تعلیم، قدمتی به اندازه‌ی عمر بشر می‌تواند داشته باشد. از آنجا که انسان موجودی کنجکاو و از جهتی هم نیازمند است، نیاز نادانسته‌های خود را عموماً از طریق پرسش از دیگران، برطرف کرده است.

در طول تاریخ پیامبران علیهم‌السلام و علما نیز احکام و دانسته‌های خود را به مردم عصر خود آموزش داده‌اند.

خداوند با نزول قرآن و به وسیله‌ی پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و امامان معصوم علیهم‌السلام آموزش‌های وسیعی را در زمینه‌های گوناگونی چون: عقاید، احکام، اخلاق، زندگی روزمره و... به مردم داده است. از آن زمان به بعد نیز بحث آموزش و تعلیم کماکان مطرح بوده است.

نگاه محققین به آموزش، در گذشته یک نگاه سطحی و ساده بوده و عموماً در کنار تربیت اشاره‌هایی به آموزش هم می‌شده است. کارهای تحقیقی زیادی هم در مسأله‌ی آموزش صورت نمی‌گرفت.

اما در سده‌های اخیر با تخصصی شدن علوم، نگاه به مسائل آموزش، به سمت علمی شدن حرکت کرده و امروزه در آموزش، دیدگاه‌ها و نظریه‌های متفاوتی مطرح شده است.^۱ اما در آن‌ها کمتر به راهبردها و مهارت‌های آموزشی پرداخته شده است و بیشتر بحث‌ها روی روش‌ها و اصول تربیتی و روش‌ها و فنون تدریس متمرکز شده است و آن چه مسلم است این که، در این تحقیقات، خیلی کم از قرآن و نگاه قرآن به مسائل آموزشی استفاده شده است.

پیشینه‌ی علمی (مروری بر تحقیقات گذشته)

قطعاً قدیمی‌ترین و مهمترین منبع مطالعات دانشمندان اسلامی در مورد تعلیم و راهبردها و مهارت‌های آموزش، قرآن کریم و سپس احادیثی است که بزرگان علم‌ودین ما آن‌ها را در کتاب‌های متعددی گردآوری و تنظیم کرده‌اند.

^۱ برای مطالعه‌ی بیشتر ر.ک سیف، علی اکبر، روانشناسی پرورشی، انتشارات آگاه، تهران، ۱۳۷۹.